

O NEKATERIH ZNAČILNOSTIH UDELEŽENSKIH VLOG PRI IZGLAGOLSKIH SAMOSTALNIKI V SRBŠČINI IN SLOVENŠČINI

Borko Kovačević, Maja Đukanović, Natalija Panić
Filološki fakultet, Beograd

UDK 811.163.6'367.625.45:811.163.41'367.625.45

Prispevek obravnava udeleženske vloge izglagolskih samostalnikov v srbščini in slovenščini. Namen prispevka je predstaviti enote, ki lahko v sodobnem srbskem in sodobnem slovenskem jeziku dobijo vlogo prizadetega oziroma vloge vršilca ob izglagolskih samostalnikih. S skupinskim pridevnikom se v teh dveh jezikih lahko izrazi samo vršilec, ne pa tudi prizadeto. V srbskem jeziku se lahko vršilec ob izglagolskem samostalniku brez dvoumnosti izrazi z roditeljskim, in sicer ne samo ob samostalniku, tvorjenem iz neprehodnega glagola, temveč tudi ob samostalniku, tvorjenem iz prehodnega glagola.

izglagolski samostalniki, udeleženske vloge, srbščina, slovenščina

The paper shows that the theme argument of verbal nouns can be expressed by NP_{GEN} and by possessive adjectives. The agent argument can appear as a possessive adjective, as NP_{GEN}, or as the construction PP od strane + NP_{GEN} (in Serbian) and the construction PP s strani + NP_{GEN} (in Slovenian). Group adjectives can represent only the agent argument, not the theme argument. It is important to emphasize that in Serbian not only the agent argument of an intransitive verb, but also the agent argument of a transitive verb can be expressed by NP_{GEN}.

verbal nouns, thematic roles, Serbian, Slovenian

Uvod¹

Izglagolski samostalniki² so za obravnavo zanimivi zato, ker sodijo v vmesno kategorijo med samostalnikom in glagolom; ti samostalniki imajo lastnosti, značilne za samostalnike, pa tudi lastnosti, značilne za glagole. Po morfoloških kriterijih se uvrščajo med samostalnike, toda zaradi svojega glagolskega izvora imajo skladijske in semantične lastnosti, ki so podobne skladijskim in semantičnim lastnostim glagolov, iz katerih so

nastali. Ena izmed lastnosti, ki jih povezuje z glagoli, so udeleženske vloge.

Predmet tega prispevka so udeleženske vloge izglagolskih samostalnikov oziroma njihova argumentska struktura.³ Pod argumenti razumemo udeležence (entitete), ki sodelujejo v dogodku, zaznamovanem s povedkom, in so nujni, da bi se realiziralo določeno dejanje ali stanje, izkazano s povedkom. Glede na to, da predikacijo (povedek) običajno formira glagol, je govora predvsem o

¹ Članek je nastal v okviru projekta Ministrstva Republike Srbije za znanost in izobraževanje Standardni srpski jezik: sintaksička, semantička i pragmatična istraživanja.

² V slovenskih slovnica (Toporišič 2004; Bajec, Rupel, Kolarič 1956; Đukanović, Marković 2005) se derivativ, izpeljan iz glagola s pripono *-je*, imenuje glagolnik (ang. gerund) in se obravnava kot glagolska oblika. V pričujočem prispevku uporabljamo termin izglagolski samostalnik, s katerim na primernejši način ponazarjamo kategorijo, ki je po svojih lastnostih med samostalnikom in glagolom.

³ O argumentih in argumentski strukturi govorijo Williams (1981), Grimshaw (1990), Jackendoff (1990), Spencer (1990) in Bresnan (2000).

argumentih ob določenem glagolu (ki jih zahteva določen glagol) oziroma o argumentski strukturi glagola. Argumentska struktura vsebuje informacijo o argumentih glagola: kateri so udeleženci dogodka, zaznamovane z glagolom. Vsak argument je nosilec določene semantične oziroma tematske vloge (Ø-vloge), ki mu jo pripisuje glagol; npr. agens (udeleženelec, ki intencionalno opravlja dejanje) ali tema (entiteta, ki je med opravljanjem dejavnosti premaknjena ali spremenjena).⁴

Glede na to, da lahko samostalniki, izpeljani iz glagolov, zaznamujejo tudi predikacijo, je argumentska struktura izglagolskih samostalnikov zelo zanimivo področje za raziskavo.⁵ Vprašanje je, kaj se dogaja ob izpeljavi izglagolskih samostalnikov z argumentsko strukturo glagola. Ali izglagolski samostalniki prevzamejo argumentsko strukturo glagola, iz katerega so nastali, ali je njihova argumentska struktura različna od argumentske strukture motivnega glagola? Cilj pričujočega prispevka je predstaviti vse enote, ki lahko v sodobnem srbskem in slovenskem jeziku dobijo vlogo vršilca oziroma vlogo prizadetega ob izglagolskih samostalnikih.

Primeri v prispevku so vzeti za srbsčino iz Korpusa sodobnega srbskega jezika na Matematični fakulteti v Beogradu in za slovenščino iz Korpusa slovenskega jezika FIDA.

Vršilec

Ob izglagolskem samostalniku ima v srbsčini in slovenščini tipično vlogo vršilca svojilni pridevnik (primera (1a) in (1c)) oziroma svojilni zaimek (primera (1b) in (1d)):

- (1) a. *Buberovo* pomeranje naglaska na uzajamni susret Boga i čoveka ne ostavlja mesta za pojam bezličnog božanstva koje se rađa u duši.
- b. Njena glavna vrлина je politička filozofija autora, *njegovo* definisanje strateških prioriteta razvoja, pa time i definisanje uloge države u ekonomiji.
- c. *Otrokovo* premikanje boste lahko tudi videli, če bo dvignil ritko, glavico ali če bo premaknil roko ali nogo navzgor.
- d. Revica je morala poslušati *moje* kričanje in bobnanje po loncih.

Vršilec se lahko izrazi tudi z NP_{GEN} v postnominalnem položaju:⁶

- (2) a. To bi automatski značilo izdvajanje *Nemačke* iz »velike četvorke«, koju još čine Francuska, Velika Britanija i Italija.
- b. Cala je bilo čedalje bolj groza zavijanja policijske sirene, prezira v očeh sosedov, roganja *sošolcev*, pripomb meščanov o zanikrnih starših.

Konstrukcijo PP *od strane* + NP_{GEN} v srbsčini oziroma PP *s strani* + NP_{GEN} v slovenščini lahko lahko uporabimo tudi kot vršilca:

- (3) a. Sve agresivnije ispoljavanje političkih ambicija *od strane vojnih krugova* bila je činjenica.
- b. Temeljni konflikt interesov je povezan z izkoriščanjem delavcev *s strani kapitalistov*.

V obeh jezikih lahko dobi vlogo vršilca tudi skupinski pridevnik. Kot navajata Alexiadou in Stavrou (2002), se kot skupinski pridevniki razumejo tisti pridevniki, ki se nanašajo na narodnost, etniciteto, poreklo ali katerokoli skupino posameznikov, ki imajo določeno skupno (ideološko, sociološko, geografsko) lastnost; npr. pridevniki *srpski*,

⁴ Gre za mednarodne termine; v tem prispevku bodo namesto njih uporabljeni domači: tematske vloge = udeleženske vloge; agens = vršilec; tema (patiens) = prizadeto.

⁵ O argumentski strukturi izglagolskih samostalnikov govorijo Dowty (1989), Grimshaw (1990), Alexiadou (2001), Zubizarreta (1987) in Siloni (1987); za srbski jezik glej Kovačević, Đukanović (2009), za slovenski jezik pa Orešnik (1992).

⁶ V prispevku se uporabljajo naslednji mednarodni simboli/kratice: NP = samostalniška fraza (ang. nominal phrase), PP = predložna fraza (ang. prepositional phrase), NP_{GEN} = samostalniška fraza v roditeljski (ang. nominal phrase in genitive).

*francuski, komunistički, demokratski.*⁷ Pona-
zarjamo jih z naslednjimi primeri:

- (4) a. Jedno *novinarsko* istraživanje ukazuje i na sve veći broj krađa po novosadskim trgovinskim objektima, posebno tamo gde se prodaje hrana.
b. *Ameriško* zavzemanje za protiraketni dežnik bi Nemci še nekako sprejeli, čeprav zaradi visokih stroškov ne ravno navdušeno.

Ob samostalniku, izpeljanem iz prehodnega glagola, se lahko uporabita dva NP_{GEN} v postnominalnem položaju, pri čemer ima ena vlogo prizadetega, druga pa vlogo vršilca. Rozwadowska (1997) in Alexiadou (2001) razlagata, da se v več jezikih taka NP_{GEN} ne moreta uporabiti. Zlatić (1997: 13–17) meni, da tudi v srbsčini ob samostalnikih, izpeljanih iz prehodnega glagola, vršilca ne moremo izraziti z roditeljskim. Radovanović (1990: 40) trdi enako, da je »neuresničljivo pojavljanje dveh zaporednih roditeljskih samostalniških 'svojljnih oblik' ob deverbativnem samostalniku v slovanskih nominaliziranih izkazih, pri čemer naj bi ena imela pomen osebka, druga pa predmeta«. Navaja pravi primer, v katerem dobi svojljni pridevnik (zaimek) »osebkovno interpretacijo«:

- (5) Čuveno je *Andrićevo* (*njegovo*) *poznavanje* *istorije* [-> *da je Andrić* (*on*) *poznavao* *istoriju*].

Toda naslednji primeri kažejo, da se v srbsčini ob samostalnikih, izpeljanih iz prehodnih glagolov, lahko nahajata dva NP_{GEN} v postnominalnem položaju, pri čemer ima ena vlogo prizadetega, druga pa vlogo vršilca:

- (6) a. Ilustrujući raspoloženje građana Vojvodine o stepenu autonomije koju bi želeli, na osnovu istraživanja *javnog* *mnenja* *agencije* »*Skan*« obavljenog u martu ove godine, Filipov je rekao da 33,3 odsto stanovnika Pokrajine traži [...]
b. [...] došlo se do usaglašene izjave o postignutom dogovoru uz *davanje* *posebne*

garancije *Šona Salivena*, političkog savetnika Karla Kabiđoze, glavnokomandujućeg Kfora na Kosovu, koji je bio [...]

- c. Svi skopski mediji zabeležili su *dužnosti* *novog jugoslovenskog ambasadora u Makedoniji* *Biserke Matić-Spasojević*.

Značilno je, da se v takšnih primerih vršilec pojavi kot NP_{GEN}, sestavljen iz dveh besed. Nikoli ne gre za NP samo iz enega samostalnika, temveč je vedno razširjen bodisi s samostalnikom (npr. *Šon Saliven*) bodisi s pridevnikom (npr. *novi jugoslovenski*). Vedno gre za NP, iz katerega se ne da izpeljati svojljnega pridevnika. Iz tega izhaja, da je možnost realiziranja vršilca v obliki NP_{GEN} ob samostalnikih, izpeljanih iz prehodnih glagolov, pogojena z možnostjo, da se vršilec izrazi s svojljnim pridevnikom/svojljnim zaimkom. Posplošeno povedano:⁸ če se vršilec lahko izrazi s svojljnim pridevnikom, se ne more izraziti z NP_{GEN} v postnominalnem položaju. Če vršilca ne moremo izraziti s svojljnim pridevnikom, potem ga lahko izrazimo z NP_{GEN} v postnominalnem položaju.

Prizadeto

Ob izglagolskem samostalniku imajo v srbsčini in slovenščini vlogo prizadetega NP_{GEN} v postnominalnem položaju in svojljni pridevnik/svojljni zaimek pred izglagolskim samostalnikom. Naslednji primeri ponazarjajo NP_{GEN}:

- (7) a. Čuvar porodičnog blaga Bertalan Nađ je na radnom mestu zadužen za obezbeđenje *novčanih pošiljki*.
b. Zanimiv je tudi urejevalnik Paintit, ki je specializiran predvsem za risanje *ikon* in majhnih sličic, zelo dobro pa se obnese tudi pri zajemu sličic z zaslona.

V primerih (8a) in (8c) sta kot prizadeto uporabljena svojljna pridevnika, v primerih (8b) in (8d) pa svojljna zaimka:

⁷ Giorgi in Longobardi (1991) takšne pridevnike imenujeta referencialni pridevniki (ang. referential adjectives).

⁸ Posplošitev je razumljena samo kot domneva, ki bi jo bilo treba podrobneje raziskati.

- (8) a. Car Franja Josif potpisuje 5. marta *Froj-dovo* imenovanje na dužnost profesora extraordinarius-a.
 b. Zato *njeno* oslobađanje narušava toplotni bilans na Zemlji.
 c. Predlog ministra je sredi julija obravnavala vlada in predlog za *Mirošičevo* imenovanje poslala parlamentarnemu odboru za zunanjo politiko.
 d. Policisti in pirotehnik so na kraju ugotovili, da gre za ročno bombo italijanske izdelave, za *njeno* uničenje pa je poskrbel pirotehnik.

V srbsčini in slovenščini lahko dobi skupinski pridevnik samo vlogo vršilca, zato ne more imeti vloge prizadetega ob izglagolskih samostalnikih. Dejstvo, da skupinski pridevnik ne more funkcionirati kot prizadeto, je ponazorjeno z nepragmatičnostjo primerov, v katerih se ob izglagolskem samostalniku, ob katerem je obvezna⁹ realizacija internega¹⁰ argumenta, poleg skupinskega pridevnika uporablja svojilni pridevnik v vlogi vršilca:¹¹

- (9) a. Napoleonovo skupljanje Francuza
 b. Napoleonovo francusko skupljanje
 (10) a. Napoleonovo zbiranje Francozov
 b. Napoleonovo francosko zbiranje

To potrjuje tudi negramatičnost primerov s konstrukcijo PP *od strane* + NP_{GEN} v srbsčini oziroma PP *s strani* + NP_{GEN} v slovenščini:

- (11) a. slamanje demokrata od strane vladajuće koalicije
 b. demokratsko slamanje od strane vladajuće koalicije
 (12) a. premaganje demokratov s strani vladajoće koalicije
 b. demokratsko premaganje s strani vladajoće koalicije

V vseh negramatičnih primerih so ob skupinskem pridevniku uporabljeni konstituenti, ki imajo nedvomno vlogo vršilca oziroma pri katerih so uporabljeni eksterni argumenti: v primerih (9b) in (10b) svojilni pridevnik (*Napoleonovo* v srbsčini in slovenščini) ter v primerih (11b) in (12b) konstrukcija (*od strane vladajuće koalicije* v srbsčini, *s strani vladajoće koalicije* v slovenščini). Da bi ob določenem samostalniku, ob katerem je obvezna raba internega argumenta, uporabili eksterni argument (argument, ki mu je dana vloga vršilca), moramo ob samostalniku uporabiti tudi njegov interni argument (Grimshaw 1990); izpolniti je namreč treba argumentsko strukturo tega samostalnika. Negramatičnost primerov (9b), (10b), (11b) in (12b) kaže, da argumentna struktura samostalnikov ni izpolnjena. Pridevnikom *francusko* in *demokratsko* v srbsčini oziroma *francosko* in *demokratsko* v slovenščini ni dana vloga prizadetega. Torej ne gre za uporabo internih argumentov samostalnikov, ob katerih se pojavijo, zato ne moremo uporabiti niti njihovih eksternih argumentov. Kot kažejo primeri (9a), (10a), (11a) in (12a), je raba eksternih argumentov možna le, če se ob samostalnikih uporabi NP_{GEN} (*Francuza* in *demokrata* v srbsčini oziroma *Francozov* in *demokratov* v slovenščini), ki funkcionira kot interni argument.

Če v omenjene negramatične primere dodamo NP_{GEN} z vlogo prizadetega, bodo primeri sprejemljivi:

- (13) a. Napoleonovo francusko skupljanje poena
 b. demokratsko slamanje protivnika od strane vladajuće koalicije
 (14) a. Napoleonovo francosko zbiranje točk

⁹ Realizacija internega argumenta je obvezna ob glagolih (in iz njih izpeljanih izglagolskih samostalnikih), ki ne dovolijo detranzitivizacije; ob njih je nujen interni argument. Po drugi strani je ob glagolih (in iz njih izpeljanih izglagolskih samostalnikih), ki dovoljujejo detranzitivizacijo, implicitni obstoj internega argumenta (za katerega ni nujno, da se skladenjsko realizira). O glagolih, ki dovolijo takšno obliko detranzitivizacije v srbsčini, govori Moskovljević (2004).

¹⁰ Običajno glagol osebk podeli eksterno, dopolnilom pa interne Ø-vloge. Tako je osebek eksterni argument glagola, dopolnila pa so interni argumenti.

¹¹ O tem govorita Kovačević in Đukanović (2009); iz njunega prispevka so vzeti tudi primeri (9)–(14).

- b. demokratsko premaganje nasprotnika s strani vladajoče koalicije

To nedvomno pomeni, da pridevnikoma *francusko* in *demokratsko* v srbsščini oziroma *francosko* in *demokratsko* v slovenščini ni dana vloga prizadetega, saj bi bilo to v nasprotju s \emptyset -kriterijem, po katerem lahko določeno \emptyset -vlogo pripišemo samo enemu argumentu.¹² Vloga prizadetega je v srbskih primerih dana NP *poena* in *protivnika* (primera (13a) in (13b)), zato ne more biti dana tudi pridevnikoma *francusko* in *demokratsko*. Enako v slovenskih primerih: vloga prizadetega je dana NP *točk* in *nasprotnika* (primera (14a) in (14b)), zato ne more biti dana tudi pridevnikoma *francosko* in *demokratsko*. Pridevniki *francusko* in *demokratsko* v srbsščini ter *francosko* in *demokratsko* v slovenščini se obnašajo kot opisni modifikatorji (kot v primerih *francuski hleb*, *francuski poljubac*; *demokratska tradicija*, *demokratski potez*), ne pa kot argumenti.

Sklep

Ob izglagolskem samostalniku dobita v srbsščini in slovenščini vlogo prizadetega NP_{GEN} v postnominalnem položaju in svojilni pridevnik pred izglagolskim samostalnikom. Vršilec se lahko pojavi v več oblikah: lahko se realizira kot svojilni pridevnik/svojilni zaimek, kot NP_{GEN} v postnominalnem položaju ali pa kot konstrukcija PP *od strane* + NP_{GEN} v srbsščini oziroma PP *s strani* + NP_{GEN} v slovenščini.

Skupinski pridevniki lahko v srbsščini in slovenščini dobijo samo vlogo vršilca, ne pa tudi vloge prizadetega, kar je v skladu s spoznanji o obnašanju skupinskih pridevnikov v določenih drugih jezikih (npr. v angleščini in grščini).

V srbsščini je vršilec lahko izkazan s pomočjo NP_{GEN}, in sicer ne samo ob samostalniku, izpeljanem iz neprehodnega glagola, temveč tudi ob samostalniku, izpeljanem iz

prehodnega glagola. Ob samostalniku, izpeljanem iz prehodnega glagola, se lahko uporabita dve NP_{GEN} v postnominalnem položaju, pri čemer ima ena vlogo prizadetega, druga pa vlogo vršilca. Raziskava nas napoti na to, da je ta pojav povezan z možnostjo, da se vršilec izrazi s svojilnim pridevnikom/svojilnim zaimkom. Če se vršilec lahko izrazi s svojilnim pridevnikom, se ne more izraziti z NP_{GEN} v postnominalnem položaju. Če vršilca ne moremo izraziti s svojilnim pridevnikom, potem ga lahko izrazimo z NP_{GEN} v postnominalnem položaju.

Literatura

- ALEXIADOU, Artemis, 2001: *Functional Structure in Nominals: Nominalization and Ergativity*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- ALEXIADOU, Artemis, STAVROU, Melita, 2002: *On the idiosyncracies of so-called Group Adjectives: a case at the syntax-morphology interface*. www.uclm.es/congresos/cgg/abstracts/abstract_alexiadou_stravou.pdf
- BAJEC, Anton, KOLARIČ, Rudolf, RUPEL, Mirko, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- BRESNAN, Joan, 2000: *Lexical-functional syntax*. Oxford: Blackwell.
- DOWTY, David, 1989: *On the Semantic Content of the Notion Thematic Role*. Gennaro Chierchia, Barbara H. Partee, Raymond Turner (ur.): *Properties, Types and Meanings*. Dordrecht: Kluwer.
- ĐUKANOVIĆ, Maja, MARKOVIĆ, Željko, 2005: *Osnovi gramatike slovenačkog jezika*. Beograd: Leksikom.
- GIORGI, Alessandra, LONGOBARDI, Giuseppe, 1991: *The Syntax of Noun Phrases*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GRIMSHAW, Jane, 1990: *Argument Structure*. Cambridge: MIT Press.
- JACKENDOFF, Ray, 1990: *Semantic Structures*. Cambridge: MIT Press.
- KOVAČEVIĆ, Borko, ĐUKANOVIĆ, Maja, 2009: *Argumentenska struktura glagolskih ime-*

¹² O \emptyset -kriteriju, po katerem mora biti vsakemu argumentu prisojena določena \emptyset -vloga in mora biti vsaka \emptyset -vloga pripisana nekemu (ali samo enemu) argumentu, govori Ouhalla (1999: 162–164).

- nica u srpskom i slovenačkom. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 77. 71–82.
- MOSKOVLJEVIĆ, Jasmina, 2004: Unspecified Object Alternation in Serbian and English. *English language and literature study: Interfaces and integrations*. Beograd: Filološki fakultet.
- OREŠNIK, Janez, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: ZRC Založba, ZRC SAZU.
- OUHALLA, Jamal, 1999: *Introducing Transformational Grammar*. London: Arnold.
- RADOVANOVIĆ, Milorad, 1990: *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića; Novi Sad: Dobra vest.
- ROZWADOWSKA, Bożena, 1997: *Towards a Unified Theory of Nominalizations: External and Internal Eventualities*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- SILONI, Tal, 1987: *Noun Phrases and Nominalizations: the Syntax of DPs*. Dordrecht: Kluwer.
- SPENCER, Andrew, 1990: *Morphological Theory: An Introduction to Word Structure in Generative Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- WILLIAMS, Edwin, 1981: Argument Structure and Morphology. *Linguistic Review* 1. 81–114.
- ZLATIC, Larisa: *The Structure of the Serbian Noun Phrase*. <http://larisaz.home.texas.net/linguist.htm>
- ZUBIZARRETA, Maria Luisa, 1987: *Levels of Representation in the Lexicon and in the Syntax*. Dordrecht: Foris.